

De Archievenman

De Archievenman draait door

Je houdt van deze Hollandse gezelligheid, of je vindt het maar vervelende herrie: draaiorgelmuziek. Eén ding lijkt zeker: een straatorgel is een typisch Hollands fenomeen: 'bij draaiorgels denkt menigeen aan Amsterdam, aan molens, tulpen en klompen'.¹ Liefhebbers van draaiorgelmuziek kunnen bij verschillende gelegenheden hun hart ophalen. Het Haarlemse Draaiorgelmuseum organiseerde op Tweede Pinksterdag een groot draaiorgelfestival in de straten van Haarlem en begin mei vond in Leiden de tiende Draaiorgeldag plaats. De Leidse organisatoren hoopten met deze dag niet alleen een record te vestigen – 86 orgels draaiden tegelijk – maar wilden ook het belang van dit 'cultureel erfgoed' benadrukken.² En dan is er nog de jaarlijkse Draaiorgeldag in het Openluchtmuseum in Arnhem. De activiteitenagenda op de website van de Kring van Draaiorgelvrienden bevat echter ook aankondigingen van verzamelaarsbeurzen in Italië, Duitsland en Zwitserland en orgelfestivals in België en Engeland.³ Hoe Hollands is het draaiorgel eigenlijk?

Dat het draaiorgel een Nederlands erfgoedstuk is, daarover kan geen twijfel bestaan. Volgens de Raad voor Cultuur heeft Nederland in de 20ste eeuw 'vermaardheid gekregen op het gebied van draaiorgels'. De belangrijkste verklaring hiervoor ligt in het bestaan van draaiorgelverhuurbedrijven – een typisch Nederlands fenomeen – die het gebruik van het orgel op de Nederlandse straten mogelijk hebben gemaakt. Het beroemdste Nederlandse draaiorgelbedrijf is zonder enige twijfel de firma G. Perlee uit de Amsterdamse Jordaan. Het bedrijf stamt uit 1875: toen opende de Belg (!) Leon Warnies in de Egelantiersstraat een orgelverhuur- en reparatiebedrijf. Warnies was een ware wereldreiziger. Vanuit het roerige Parijs in de jaren rond de Communeopstand was hij de grote plas overgestoken naar Brazilië om zich na enkele jaren weer in Europa te vestigen. Hij verdiende deze jaren de kost als muzikant en kwam in Italië in aanraking met een nieuw 'instrument': het straatorgel.⁴

Warnies zag handel in de straatorgels en richtte in Amsterdam een verhuurbedrijf op. De eerste orgels die werden verhuurd konden met een riem om de buik van de orgelman worden bevestigd. In aanvang werd met de nodige scepsis op het nieuwe muziekinstrument gereageerd: in een artikel in het *Algemeen Handelsblad* uit 1876 werden draaiorgels 'draken' genoemd 'die zo gauw mogelijk onschadelijk moeten worden gemaakt'.⁵ Niettemin wist Warnies' schoonzoon Gijs Perlee senior de onderneming na de eeuwwisseling verder uit te bouwen (afb. 48). In 1910 verscheen het eerste orgel op wielen in de Amsterdamse straten.⁶ De orgels werden aanvankelijk niet in Nederland gebouwd. Het was uiteindelijk een Duitser, Carl Frei, die de draaiorgelbouw en de draaiorgelmuziek in Nederland naar een hoger plan tilde. Hij opende in 1920 een fabriek in Breda.⁷ Niet veel later waagde ook Perlee zich aan de orgelbouw. Momenteel bestiert de kleindochter van Gijs senior samen met haar zoon

1 De Gelderlander, 19 juni 2006.

2 Leidsch Dagblad, 4 mei 2008.

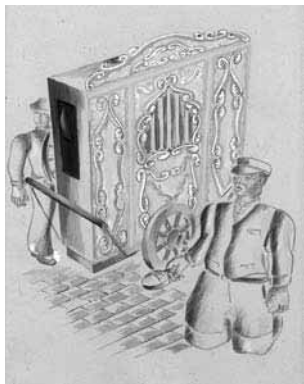
3 www.draaiorgel.org, geraadpleegd op 15 mei 2008.

4 Romke de Waard, *Het draaiorgel* (Garrelsweer 1987); *Het Parool*, 6 april 1996.

5 J.F.M. den Boer, 'Pierement. Het Amsterdamse draaiorgel', *Amstelodamum* 38 (1951) 49-55, aldaar 52.

6 *Het Parool*, 12 juni 1998.

7 Tom Meijer, 'Muziek op straat: het draaiorgel', *Holland* 29 (1997) 295-308, aldaar 301.

Afb. 48 Zie kleurkatern

dit familiebedrijf dat zijn inkomsten, naast uit verhuur en restauratie, voor een belangrijk deel put uit de bouw van nieuwe draaiorgels. Ook heeft de firma een omvangrijke collectie muziekboeken in haar bezit. De wanden in de loods aan de Westerstraat staan vol met deze boeken waarin eigenhandig gaatjes zijn geponst, de zogenaamde 'notage'.

Pronkstuk van Perlee is het draaiorgel 'De Arabier' (luister track 1). De bakermat van dit orgel ligt in Italië rond het jaar 1875. Vijftig jaar later werd het in België verbouwd om in 1935 in handen te komen van Gijs Perlee senior. De Arabier groeide uit tot het straatdraaiorgel aller straatdraaiorgels. De vrolijke klanken van dit orgel zijn op menige grammfoonplaat uit de jaren zestig of zeventig te beluisteren, bijvoorbeeld op de single Mammoth van Kayak uit 1973. Bij de opnames in de Wisseloord studio in Hilversum

moest er buiten een microfoon worden geplaatst bij De Arabier, die niet door de deur van de studio paste.

De Arabier behoort ook tot de twaalf orgels die Perlee onlangs heeft overgedragen aan het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement in Utrecht. Toch zijn ook in de Westerstraat nog steeds orgels te bezichtigen en gaat een deel van de collectie met orgelman en al her en der in het land de straat op. De orgels van Perlee hebben al heel wat van de wereld gezien: in Japan is de Hollandse folklore zeer in trek, maar ook de Engelse koninklijke familie is in het bezit van klein formaat Perlee-orgel.⁸ De export van dit Nederlandse cultuurobject wordt door de ware draaiorgelkenners betreurd: een orgel heeft liefde en aandacht nodig en dat komen ze, blijkens de staat waarin veel orgels enkele jaren na de aankoop verkeren, soms te kort. Nu een deel van de oude Perlee-collectie tot Nederlands cultuurobject is bestempeld, zal het zo ver niet komen. En anders grijpt het Nationaal Fonds Draaiorgelbehoud v/h Leon Warnies Stichting tot Behoud van Draaiorgelfolklore in Nederland of de Kring van Draaiorgelvrienden wel in.⁹

Het draaiorgel leeft, zo lijkt het. De liefhebbers hebben de wind in de zeilen in deze tijd van 'erfgoedbeheer' en 'historisch besef'. Toch is het nog niet zo lang geleden dat het draaiorgel op sterven na dood leek. Eind jaren tachtig werden de twee broers van Tine van Leeuwen-Perlee door hun vader ontslagen. Deze radicale bezuinigingsmaatregel had een heftige familievete tot gevolg.¹⁰ Toch kon de firma Perlee de daaropvolgende jaren het hoofd boven water houden door de productie van nieuwe orgels voor liefhebbers uit het buitenland.¹¹ Veel branchegenoten verging het minder goed. Van een hele reeks aan beroemde orgelbouwers als de Duitse broers Wellershaus en Bruder, de Belgische firma's Hooghuis en De Cap, de Italianen Gasparini en Marengi en de Franse bouwers Limonaire en Mortier – waarmee maar weer eens is bevestigd dat het draaiorgel helemaal zo Hollands niet is – hebben er al een behoorlijk aantal de deuren moeten sluiten.¹²

Toch is ook in Nederland het draaiorgel langzaam uit het straatbeeld verdwenen. Wa-

⁸ Het Parool, 21 augustus 2000.

⁹ www.draaiorgelbehoud.nl en www.draaiorgel.org.

¹⁰ Corrie Verkerk, 'De valse klanken van een orgeldynastie', *Het Parool*, 6 april 1996.

¹¹ Henk van Gelder, 'Het mansbakje rammelt in driekwartsmaat; De toekomst van het Hollandse draaiorgel', *NRC-Handelsblad*, 12 augustus 1994.

¹² *Algemeen Dagblad*, 25 juni 1994.

Afb. 49 Tijdens het Jordaanfestival wordt op de klanken van een orgel van G. Perlee gedanst. Foto: *Algemeen Dagblad*. Stadsarchief Amsterdam, Fotoarchief N.V. De Arbeiderspers.

ren er voor de Tweede Wereldoorlog nog tientallen orgels in de Amsterdamse straten te beluisteren (afb. 49), tegenwoordig is het er nog maar een handvol. En dan is er ook nog de heftige concurrentie van andere straatmuzikanten. Dit betekent echter niet dat het draaiorgel na de oorlog in de vergetelheid is geraakt, zoals sociologe Gerdy Bijleveld omstandig heeft aangetoond:

Het draaiorgel is minder onderdeel van het dagelijks leven geworden, in die zin dat de orgelman nauwelijks meer huis aan huis zijn inkomsten ophaalt. (...) Daar staat tegenover dat door verwijzing naar traditie en cultuurhistorische waarde juist het nationale karakter (...) benadrukt wordt. Het draaiorgel is symbool geworden voor de Nederlandse, en meer specifiek, Amsterdamse cultuur. Het draaiorgel is folklore geworden.¹³

13 Gerdy Bijleveld, 'Waar is de orgelman? Het draaiorgel als folklore', *Volkskundig Bulletin* 22 (1996) 69-91, aldaar 90.

Adresgegevens

Stichting G. Perlee Draaiorgelmuseum
Westerstraat 119
1015 LZ Amsterdam
Tel. 020-624 93 10
E-mail: g.perleedraaiorgels@tiscali.nl

Draaiorgelmuseum Haarlem. Stichting “Het Kunkels Orgel”
Kupersweg 3
2031 EA Haarlem
Tel. 023-526 25 00 (tijdens openingsuren)
E-mail: info@draaiorgelmuseum.org
Geopend op zondag van 12.00-19.00 uur.

Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement
Steenweg 6
3511 JP Utrecht
Tel. 030-231 27 89
E-mail: post@museumspeelklok.nl
Geopend op dinsdag t/m zondag en feestdagen van 10.00-17.00 uur.

Websites

Stichting G. Perlee Draaiorgelmuseum: www.gperlee.com
Kring van Draaiorgelvrienden: www.draaiorgel.org
Het Nationaal Fonds Draaiorgelbehoud: www.draaiorgelbehoud.nl
Draaiorgelmuseum Haarlem: www.draaiorgelmuseum.org
Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement: www.museumspeelklok.nl